

Ahlaki İkilem Yaklaşımına Dayalı Öğretimin Öğrencilere Adil Olma Değerinin Kazandırılmasındaki Etkisi (Yedinci Sınıf Örneği)¹

Burcu KAYMAK², Gürsoy AKÇA³

Özet

Araştırmanın amacı, ahlaki ikilemlere dayalı öğretimin öğrencilere *adil olma* değerinin kazandırılmasındaki etkisini belirlemektir. Bununla birlikte çalışmada adil olma değerine ilişkin öğrenci görüşleri alınmıştır. Araştırma, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ortaokulda okuyan yedinci sınıf öğrencilerinin iki şubesinde (7/A ve 7/B şubelerinde) bulunan 48 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın deney grubu öğrencilerine, ahlaki ikilem yaklaşımına dayalı ahlaki muhakemelerle adil olma değerinin kazandırılmasına yönelik öğretim tekniği uygulanmıştır. Kontrol grubu öğrencilerinde ise normal eğitim süreci devam ettirilmiştir. Her iki gruba da *Adil Olma Ölçeği* ve *Ahlaki İkilem Testi* uygulanmıştır. Deney grubuna ise, bunlara ek olarak, *Görüşme Formu* uygulanmıştır. Araştırmanın verilerinin çözümlenmesinde t-testi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre ahlaki muhakeme yaklaşımına dayalı ikilemlerle değer öğretimi yapılan deney grubunun, normal eğitim sürecinin sürdürüldüğü kontrol grubuna göre değerleri içselleştirme konusunda daha başarılı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Adalet,
Ahlaki ikilem,
Ahlaki muhakeme

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:03.03.2019
Kabul Tarihi:06.04.2020
E-Yayın Tarihi: 30.04.2020

Effect Of Dilemma Based On Moral Reasoning At Able To Bring Be Fair Values (Example Of Seven Grade)

Abstract

The purpose of the research will be to provide the teaching of moral dilemmas in the fairness value of students. In addition, students' opinions on fair value were taken in the study. The research was carried out with 48 students in two branches (7 / A and 7 / B branches) of seventh grade students studying in a secondary school of the Ministry of National Education in the 2014-2015 academic year. The teaching technique was applied to the students of the experimental group of the research in order to gain fairness value through moral judgments about the moral dilemma approach. The normal training process was continued under the control group. Fairness Scale and Moral Dilemma Test were applied. In addition, the Interview Form was applied to the experimental group. In analyzing the data of the research, t-test and descriptive analysis are made. According to the results of the study, according to the moral reasoning approach, the experimental group, whose values were taught with dilemmas, continued the normal training process compared to the control group.

Keywords

Be fair,
Dilemma moral,
Moral reasoning.

Article Info

Received: 03.03.2019
Accepted: 04.06.2020
Online Published: 04.30.2020

¹ Bu çalışma birinci yazar tarafından, ikinci yazar danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkiye, burcukocabiyik1991@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0551-584X>

³ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye, gakca@mu.edu.tr

Giriş

Değerler, inanılan, arzu edilen ve davranışlar için ölçüt olarak kullanılan toplumsal yargılardır. Belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmakla beraber, davranışlara kaynaklık eden, onları yargılamaya yarayan anlayışlar olarak da görülmektedir. Bu yönüyle değerler, bireylerin topluma uyumunu sağlayan standartlar olmalarının yanında, “bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütü olup sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenilebilen” eylemleri ve “istekleri için temel atf noktası görevi görmektedir” (Elbir ve Bağcı, 2013). Koşut içerikli diğer bir tanımlama da “[d]eğerler, özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel bir standart sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut genelleştirilmiş davranış prensipleridir” (Baydar, 2009, s. 16). Buradaki tanımlamalarda değerlerin davranışa ölçüt olmaları ve toplumsal uyuma katkı sağlayıcı yönleri vurgulanmıştır. Türk Dil Kurumu (2013) ise değeri; “[b]ir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” şeklinde tanımlamaktadır. Bu anlamda değerler toplumların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik unsurlarının bir bileşenidir. Öyle ki, toplumu var eden ve onun istikrarlı gelişimine katkı sağlayan dinamiklerin kıymetlendirilmesi olarak görülmektedir. Bir değer olarak adil olmak; kişinin hak ettiği muameleyle muhatap olmasını ifade eder. “Adil olma değeri”, adil davranmayı, doğruluktan ayrılmamayı belirtir. Sosyal değerler içinde ele alınan *adil olma* değeri ise, adaletli olmayı ve insanlara eşit saygı göstermeyi merkeze alır (Haynes, 2002). Öte yandan; “bir şeyi yerli yerine koymak, her hakkı hak sahibine vermektir. Hüküm ve davranışlarında tarafsız ve ilkeli olmak, eşitliği gözetmektir. Menfaat, yakınlık, düşmanlık, önyargı vb. nedenlerin etkisinden uzak, doğru ve dürüstçe iş yapmaktır” (Hökelekli, 2011, s. 49).

Sosyal bilgiler dersi, bir değer eğitimi dersidir. Gerek tarihsel içeriğe sahip olması gerekse farklı kültürleri ve yaşam hikayelerini anlatması bakımından iyi değerlerin kazandırılması oldukça önemlidir. Sosyal bilgiler dersinin hedefleri arasında olan iyi vatandaş yetiştirme fikri; etik ve demokratik değerlerin gelişmesine önem veren, adil olan ve hukukun üstünlüğünü içselleştirmiş, sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu da adil olmanın toplumsal ve eğitsel önemine işaret etmektedir. Sosyal bilgilerin amaçları doğrultusunda sosyal bilgiler öğretim programına bakıldığında; adil olma, dayanışma, çalışkanlık, bilimsellik, özgürlük, barış, bağımsızlık, aile birliğine önem verme, duyarlılık, dürüstlük, hoşgörü, estetik, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, sorumluluk, temizlik, saygı, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi değerlerin kazandırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Bu değerler, tarih ve ülkenin gelişimi konusunda öğrencinin çaba harcamasına yönelik esin kaynağı olmakta; anayasa, hukuk, adalet gibi konuların öğrenimini kolaylaştırmakta ve öğrencilerin farklılıklara saygı duymasına katkı sağlamaktadır. Genel olarak sosyal bilgiler dersinde değer eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü sosyal bilgiler dersinin değerlerle beslenmesi; öğrencinin değerleri öğrenmesine katkı sağlayıp, değerleri bilerek analiz etmesine ve muhakemelerde bulunabilmesine yardımcı olmaktadır (Kan, 2010; MEB, 2005).

Toplumsal açıdan temel ahlaki değerlerin öğretilmesi ve alışkanlıklar şeklinde yerleştirilmesi zorunludur. Adalet değerinin öğretilip kazandırılması da söz konusu zorunluluklardandır. Öğretme ve edindirme belli yön ve kurallarla olmalıdır. Ahlaki ikilem bunlardan biridir. Ahlaki ikilemin, değer açıklama ve değer analizi yaklaşımlarında bireyin değerleri üzerine düşünmesi, değerlerin toplumsal yaşamdaki işlevlerini fark etmesi beklenir. Buna göre, değerlerin gizli programlarla ve doğrudan öğretilme ile ahlaki karakter için gerekli bilişsel, duyuşsal ve eylem boyutunun dengeli bir şekilde geliştirilmesi sağlanmalıdır (Akbaş, 2008). Değer eğitiminde bilgi, duygu ve eylem bağlamalarının birlikte gelişimi hedeflenmektedir. Kohlberg (2011), değer eğitiminde ahlaki ikilemlerin oluşturucusudur. Ona göre ahlaki değerler, başkalarının telkiniyle değil, kişinin bizzat kendisinin bilişsel gelişimine göre ilerleyen akıl yürütme süreçleri doğrultusunda teşekkül etmektedir (akt. Ekşi ve Katılmış, 2011). Koşut olarak Doğanay (2009), ahlaki değerlerin kazanımının ise, başkalarının etkisiyle değil, kişinin bilişsel ahlaki gelişim düzeyine göre şekillenen akıl yürütmesi sonucu oluştuğunu ifade etmiştir. Böylelikle birey ahlaki gelişiminde kendi iradesiyle hareket edebilmektedir. Öyle ise, ahlaki değerlerin edinilmesine yönelik bir eğitim, öncelikle bilişsel süreçlerin gelişimine yönelik olmalıdır. Ahlaki ikilemler sözü edilen süreçlerin gelişimi sağlayıcı işlevi görmektedir. Ahlaki ikilemlerde öğretilen ahlaki ikilemlerin bulunduğu kısa öyküler vererek öğrencilerin kendi çıkmazlarını çözmelerine yardım edilmektedir. Öğretmen bunu yaparken her öğrenciyi ahlaki ikilemde bırakır ve

kendine en uygun, en yakın durumla anlatmasını ister. Önemli olan, öğrencilerin zihnine seçilmiş değerleri yerleştirmek değil, yaptıkları hareketlere rehberlik etmek için ahlaki prensiplerini geliştirmede yardımcı olmaktır. Öğrencilere veya bireylere verilen hikâyelerle bireyin ikilemde bırakılması ve bireyin ahlaki alt yapılarının ortaya çıkarılması sağlanmaya çalışılmaktadır (Selçuk, 2000). Bilindiği üzere, Kohlberg (2012) bahsedilen ahlak prensiplerinin gelişimine yardımcı olmak adına ahlak gelişimini üç düzeyde ele almıştır. Evreler hiyerarşik olarak birbirini takip etmektedir. Bunlar; gelenek öncesi düzey, geleneksel düzey ve gelenek sonrası düzeydir (Akt. Beldağ, 2012). Bu ayrımlara göre, öğrencinin hangi düzeyde olduğu belirlenerek öğrenciyi bir üst düzeye çıkarmaya çalışmak ahlaki ikilemlerin temel gayesidir. Dolayısıyla Kohlberg'in ikilemleri, dersin etkin bir şekilde öğretiminin sağlanmasında ve aynı zamanda bireyin ahlaki düzeyini geliştirilmesinde ahlaki ikilemlerin önemli rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple değerlerin insan hayatı üzerindeki yerinin ve öneminin belirlenmesi önemlidir. Bu çalışmada ise; ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde ahlaki ikilemlerle gerçekleştirilen öğretimin, adil olma değerinin kazandırılmasındaki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırmada nitel ve nicel verilerin analizinin bir arada kullanıldığı karma yöntemden yararlanılmıştır. “Karma yöntem araştırmaları, nitel ve nicel yöntemlerin basit bir birleşimi değil bunların güçlü yanlarının birbirini destekler nitelikte kullanıldığı kapsamlı entegrasyon çalışmalarıdır”. Sadece nitel ya da nicel yöntemlerin araştırmanın problemlerini cevaplandıramadığı durumlarda yararlanılan karma model, nitel ve nicel yöntemin bir arada kullanımıyla araştırmanın problemine dayalı analizinin açık olarak anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Fırat, Kabakçı Yurdakul ve Ersoy, 2014). “Karma yöntemler, araştırmacının araştırma sürecinde kendisinden veya araştırmanın doğasından kaynaklanabilecek yanlışlıkları en aza indirmesine büyük katkılar sağlamakta ve yapılan araştırmanın niteliğini artırmaktadır” (Yıldırım, 2010, s.102). Araştırmada karma yöntemlerden olan ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Yarı deneysel desen araştırmaları, deney ve kontrol grubu olarak adlandırılan iki farklı grubun araştırmaya dâhil edilmesi ve deney grubunun işleme tabi tutulduktan sonra elde edilen sonuçlarının her iki grubun sonuçları ile karşılaştırılmasından oluşan istatistikî bir yöntemdir. (Ekiz, 2009). Çalışmada “Ahlaki İkilem” yaklaşımı ile hazırlanan programla öğretim alan öğrenci grubu (deney grubu) ile geleneksel öğretim alan öğrenci grubunun (kontrol grubu) adil olma değerinin kazanılmasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim öğretim yılında Muğla il merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir ortaokuldaki öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma seçkisiz olarak belirlenmiş olup, okulun 7/A sınıfından 24 öğrenci (11 kadın, 13 erkek) ve 7/B şubelerindeki 24 öğrenci (14 kadın, 10 erkek) olmak üzere toplam 48 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Grupların cinsiyet, sınıf mevcudu ve başarı düzeylerinin birbirlerine denk olarak seçilmesine özen gösterilmiş, ders öğretmenleri ile yapılan görüşmeler neticesinde 7/A sınıfı deney, 7/B sınıfı kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Deney grubu öğrencilerine (7/A sınıfı) ahlaki ikilemlerle öğretim, yedinci sınıf Sosyal bilgiler dersi üniteleri arasında yer alan “Yaşayan Demokrasi” ünitesinde doğrudan verilecek değerlerden olan “adil olma” değerinin kazandırılmasındaki etkisini belirlemek amacıyla beş hafta süresince uygulanmıştır. Kontrol grubunda (7/B sınıfı) ise, var olan öğretim süreci devam ettirilmiştir. Araştırmada dersin ahlaki ikilemlere dayalı değer öğretimi ile işlendiği deney grubu ve var olan öğretim sürecinin işletildiği kontrol grubunun toplam öğrenci sayıları, derse olan ilgisi ve başarı düzeyleri birbirine denk seçilmeye çalışılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada ölçme aracı olarak; “Adil Olma Ölçeği”, “Ahlaki İkilem Testi” ve “Görüşme Formu” kullanılmıştır. Adil Olma Ölçeği, Balcı (2009) nın, “İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Adil Olma Değerinin Öğretiminde, Çoklu Zekâ Kuramının Uygulanması” isimli yüksek lisans tezinde kullanılmıştır. Ölçeğin kullanılması hususunda araştırmacıdan gerekli izinler alınmıştır. Öğrencinin adil olma durumlarını ölçmek amacıyla hazırlanan ölçeğin özgün hali “Katılıyorum, biraz katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, hiç katılmıyorum” olarak beşli derecelendirme şeklinde hazırlanan 16 maddeli ölçektir. Örneklemelerin yeterliliğini belirlemek amacıyla yapılan KMO test değeri .69

bulunmuştur. Altı faktörlü olarak analizi yapılan ölçeğin faktörleri şu şekildedir: Sosyal hayatta adil olma, kişisel hayatta adil olma, adil olma ve toplum, adil olmayı uygulama, adil olmaktan kaçınma ve çevreye adil olma. Ölçeğin madde yük değerleri hesaplanmış ve çıkan sonuçlar neticesinde ölçeğin maddelerinin uygun ve yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapı geçerliliği sonucunda faktörlerin toplam varyansı % 63.3 bulunmuştur. Yapılan iç tutarlılık testi neticesinde ölçeğin toplam güvenilirliği .61'dir. 5'li Likert tipi hazırlanan ölçekte alınabilecek en düşük puan 0 iken en yüksek puan 64'dür. 100 öğrenciye uygulanan 5'li Likert tipi Adil Olma Ölçek'in "kararsızım" şıkkı çalışmanın maddelerini tam anlamıyla ölçmediği düşünülerek ölçek 5'li Likert'ten 4'lü Likert'e düşürülmüştür. Uygulanan çalışma için yeniden düzenlenen ölçek, anlaşılabilirlik açısından uzman görüşü alınarak 14 madde olarak belirlenmiştir. İki madde kişisel hayatta adil olma ve adil olmayı uygulama faktörlerinden çıkarılmıştır. Derecelendirmesi 4'lü Likert'e dönüştürülen ölçeğe "Katılıyorum, biraz katılıyorum, katılmıyorum, hiç katılmıyorum" olarak son hali verilmiştir. Bu haliyle yapılan pilot uygulamada 100 öğrenciye uygulanan ölçek, güvenilirlik çalışmasına dâhil edilmiştir. Adil Olma Ölçeğinin Cronbach Alpha'sı (İç tutarlılık testi katsayısı) hesaplandığında ise Tablo 1'de ki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 1. Adil olma ölçeğinin iç tutarlılık testi sonuçları

Faktörler	Maddeler	İç Tutarlılık Katsayısı
Birinci Faktör/ Sosyal Hayatta Adil Olma	4,11	.72
İkinci Faktör/ Kişisel Hayatta Adil Olma	3,5,6	.74
Üçüncü Faktör/ Adil Olma ve Toplum	8,10,13	.79
Dördüncü Faktör/ Adil Olmayı Uygulama	7,11	.76
Beşinci Faktör/ Adil Olmaktan Kaçınma	1,14	.75
Altıncı Faktör/Çevreye Adil Olma	2,9,12	.79
<i>Toplam</i>		.75

İç tutarlılık testi sonuçları incelendiğinde birinci faktörün iç tutarlılık katsayısı .72, ikinci faktörün iç tutarlılık katsayısı .74, üçüncü faktörün iç tutarlılık katsayısı .79, dördüncü faktörün iç tutarlılık katsayısı .76, beşinci faktörün iç tutarlılık katsayısı .75, altıncı faktörün iç tutarlılık katsayısı .79 olarak belirlenmiştir. Adil Olma Ölçeği toplam iç tutarlılık katsayısı ise, .75'dir. Ön test ve son test olarak uygulanan 14 maddelik dördümlü likert tipi Adil Olma Ölçeği'nde öğrencinin alabileceği en düşük puan 14 iken, en yüksek 56 puan olarak belirlenmiştir.

Ahlaki İkilem Testi

Ahlaki İkilem Testi'nde Kohlberg'in ahlaki ikilem öykülerinden yararlanılmıştır. Bu hikâyeler alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuş ve belirlenmiştir. Toplam iki hikâyeden oluşan Ahlaki ikilem testinde ise, her bir hikâyenin yarıda kesilerek devamını öğrencilerin tamamlamaları istenmiştir. Görüşlerinin hangi sebebe dayandırdıklarının da açıklanmasının istendiği testte, öğrencinin Ahlaki ikilem düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ön test ve son test olarak uygulanan *Ahlaki ikilem testinin*, araştırmacının uygulaması sonucunda anlamlı farkın olup oluşmayacağı tespit edilmeye çalışılmıştır. İkilem hikâyelerinin daha anlaşılır olması için birinci ahlaki ikilem öyküsüne "Doktorun İkilemi", ikinci ahlaki ikilem öyküsüne "Patronun İkilemi" isimleri verilmiştir. İkilemlerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel Analizinde Kohlberg'in Ahlaki muhakemeye dayalı *Ahlaki İkilemlerinin* evreleri dikkate alınarak analiz edilmiştir. Evrelerin puanlaması ise, alan uzmanlarının ortak görüşü neticesinde belirlenmiş olup, itaat ve ceza eğilimi evresi 10, saf çıkarıcı eğilim evresi 20, iyi çocuk eğilimi evresi 30, yasa ve düzen eğilimi evresi 40, sosyal anlaşmalara uyma evresi 50, evrensel ahlak ilkesi eğilimi evresi ise 60 olarak puanlanmıştır. Böylelikle öğrencilerin hangi evrede kaç puan aldıklarına ulaşılmıştır. Puanlama tablosunda değerlendirme puanı (Dp) şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 2. Kohlberg'in ahlaki ikilem evreleri değerlendirme puanları

Evreler	Değerlendirme Puanı (Dp)
İtaat ve Ceza Eğilimi Evresi	10
Saf Çıkarıcı Eğilimi Evresi	20
İyi Çocuk Eğilimi Evresi	30
Yasa ve Düzen Eğilim Evresi	40
Sosyal Antlaşmalara Uyma Evresi	50
Evrensel Ahlak İlkesi Eğilimi Evresi	60

Görüşme Formu

Çalışmada deney grubundan elde edilen nicel bulguları desteklemek amacıyla, araştırmacı tarafından görüşme formu geliştirilmiştir. Bu form seçkisiz olarak belirlenen 8 öğrenciye uygulanmıştır. Görüşme formunda öğrencilere bir hikâye verilerek bu hikâye yarıda bırakılmış ve birinci soru da hikâyenin adil ölçütlere göre tamamlanması, ikinci soruda ise, adil olmanın ne olduğu sorulmuştur. Deney grubunda uygulanan 5 haftalık çalışma süresi sonunda 8 öğrenciye uygulanan bu görüşme formu ile öğrencilerin adil olma durumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Nicel verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Adil Olma Ölçeği'nin, deney ve kontrol gruplarının ön test- son testlerinin analizinin yapılmasında t-testi kullanılmıştır. Araştırma, niceli açıklayıcı nitel bir çalışmadır. Çalışmanın nitel basamağında; Ahlaki İkilem Testi ve Görüşme Formu bulunmaktadır. Analizlerinde ise, betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analizde veriler doğrudan alıntılanarak aktarılmaktadır. Farklı kişilerin aynı soru hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla yararlanılan bu yöntemde yapılan alıntılar “belirlenen temalara göre neden sonuç ilişkisi içinde özetlenerek yorumlanmaktadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Ahlaki İkilem Testi'nin çözümlenmesi aşamasında iki uzmandan ek kodlayıcı olarak yardım alınmıştır. Ek kodlayıcılar özellikle araştırmanın analizi esnasında, çalışmanın doğru bir şekilde analizinin gerçekleştirilmesinde görüş zenginliği sağlamaktadır. Böylece çalışmanın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Görüşme Formu'nda ise, öğrencilerin verdikleri yanıtlar doğrudan verilerek yine güvenilirlik arttırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

1. Ortaokul yedinci sınıf sosyal bilgiler dersinde, ahlaki ikileme dayalı öğretimin uygulandığı deney grubu ile var olan öğretimin devam ettirildiği kontrol grubunda yer alan öğrencilerin adil olma ölçeği ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulgular

Deney grubuna uygulanan Ahlaki İkileme Dayalı Öğretimin Öğrencilerin *Adil Olma Değerinin* Kazandırılmasına Etkisi ile kontrol grubundaki var olan öğretim sürecinin sürdürülme düzeyleri arasında anlamlı farkın olup olmadığına yönelik istatistiki verilerin hesaplaması yapılmıştır. Deney ve kontrol grubuna ön test ve son test olarak uygulanan *Adil Olma Ölçeği*'nde gruplar arası oluşan farkı belirlemek için t- testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 3. Deney grubu ile kontrol grubunun adil olma ölçeğine ilişkin ön test ve son test ölçümlerinin karşılaştırılması (t- testi)

Gruplar	Testler	N	Ortalama	Standart Sapma	Sd	t	p
Deney Grubu	Ön Test	24	54,42	10,70	23	1,060	0,029
	Son Test	24	64,02	12,40			
Kontrol Grubu	Ön Test	24	52,82	10,62	23	0,015	0,086
	Son Test	24	53,74	12,32			

P<0,05

Adil Olma Ölçeği'nin uygulandığı deney grubunun ön test ortalaması ($x = 54,42$) iken, son test ortalamasının ($x = 64,02$) olduğu bulgulanmıştır. Deney grubu ön test ve son testleri arasında gözle görülebilir bir fark olduğu değerlendirilebilir [$t(23)=1,060$; $p<0,05$]. Buna göre deneysel çalışma süresince Ahlaki ikileme dayalı olarak gerçekleştirilen etkinlikler son test sonuçlarının anlamlı olarak yükselmesini sağlamıştır. Deney ve kontrol grubu ortalamalarının karşılaştırmaları yapıldığında son test ortalamasının ön test ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla anlamlı bir fark oluşmuştur. Söz konusu anlamlı farkın oluşmasında öğretim sürecinde uygulanan Ahlaki İkileme dayalı öğretimin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Adil Olma Ölçeği'nin uygulandığı bir diğer grup ise, var olan sürecin devam ettirildiği kontrol grubudur. Ön test-son test sonuçlarının karşılaştırmasında ön test ortalamasının ($x = 52,82$) iken son test de bu ortalama ($x = 53,74$)'dür. Var olan sürecin sürdürüldüğü kontrol grubunun ön test ve son testlerinin karşılaştırılmasında ciddi bir farklılık olmadığı belirlenmiştir [$t(23)=0,015$; $p>0,05$]. Adil olma değerinin öğretiminde var olan sürecin sürdürülmesi adil olma değerinin kazanımında kontrol grubunun lehine sonuçlanmıştır. İki testin sonuçlarının karşılaştırılmasında anlamlı bir farktan söz etmek mümkün görünmemektedir.

Bulgular değerlendirildiğinde, Adil Olma Ölçeği'nin uygulandığı deney grubunda Ahlaki İkilemlerin kullanılarak öğretimin desteklenmesi, değer kazanımı aşamasında öğrenciyi olumlu yönde etkilemektedir. Ahlaki İkilemlerin uygulanmadığı kontrol grubunda ciddi bir farkın oluşmaması da Ahlaki İkilem ile öğretimin, değer kazanımı aşamasındaki etkisini kanıtlar niteliktedir. Bulgulardan yola çıkarak Ahlaki İkilemlere dayalı öğretimin öğrencilere adil olma değerinin kazandırılmasında başarı sağladığı çıkarımına ulaşılmıştır.

2. Ortaokul yedinci sınıf sosyal bilgiler dersinde, ahlaki ikileme dayalı öğretimin uygulandığı deney grubu ile var olan öğretimin devam ettirildiği kontrol grubunda ahlaki ikilem düzeyine göre adil olma değerine ilişkin bulgular

Ahlaki ikilemlerin deney ve kontrol gruplarında uygulanan ön test ve son test sonuçlarına göre anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için öğrencilere iki farklı öyküden (Doktorun İkilemi, Patronun İkilemi) oluşan ahlaki ikilem testi uygulanmıştır. Bu öykülerin her biri Kohlberg'in ahlaki gelişim evrelerinin tek tek incelenmesi sonucunda öğrencinin nedenlerini belirterek tamamladığı ikilemlerin, hangi evrelere dâhil olduğunun belirlenmesi yoluyla analiz edilmiştir. Analizler neticesinde öğrencilerin hangi evrede oldukları puanlama sistemi ile belirlenmiştir.

Tablo 4. Doktorun ikilemi testi deney ve kontrol grubu ön test- son test sonuçları

	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
	Ön Test	Dp.	Son Test	Dp.	Ön Test	Dp.	Son Test	Dp.
Ö1	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30
Ö2	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30
Ö3	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30
Ö4	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö5	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30
Ö6	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ İyi çocuk eğilimi	30
Ö7	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40

Ö8	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30
Ö9	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö10	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö11	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö12	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30
Ö13	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö14	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö15	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö16	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö17	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö18	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30
Ö19	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö20	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30
Ö21	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30
Ö22	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö23	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40
Ö24	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/ Yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/İyi çocuk eğilimi	30	G.D/İyi çocuk eğilimi	30

Öğrencilerin hangi dönem ve evrede yer aldıklarını belirlemek için verilen birinci sıradaki “Doktorun İkilemi” isimli öyküde, öykünün devamını “Sizce?” sorusu yöneltilerek öğrencilerden nedenleriyle birlikte tamamlamaları istenmiş ve verilen cevaplara göre de öğrencilerin hangi döneme girdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin;

“Doktor morfin vermemeli. Çünkü doktorun yemini var” ifadesi geleneksel dönem yasa ve düzen eğilimi evresindedir. Değerlendirme puanı ise 40’dır.

“Doktor morfin vermeli çünkü kadın çok acı çekiyor. Acı çekmemesi için verilmeli” ifadesi, geleneksel dönemdeki iyi çocuk evresine dâhil edilirken değerlendirme puanı 30,

“Doktor morfin vermemeli çünkü doktorun görevi yaşatmaktır” ifadesi, geleneksel dönemdeki yasa ve düzen eğilimi evresinde iken değerlendirme puanı ise 40’dır.

Deney grubu ön testinde öğrenciler çoğunluk olarak “iyi çocuk eğilimi” ve “yasa düzen eğilimi” evresinde kalırken, son testinde “iyi çocuk eğilimi” evresinde olan öğrenci “yasa düzen eğilimi” evresine yükselmiş, yasa düzen evresindeki öğrenci de bulunduğu evresini korumuştur. Kontrol grubu ön testinde öğrencilerin büyük bir kısmı ya “iyi çocuk eğilimi” ya da “yasa düzen eğilimi” evresinde olduğu tespit edilmiş kontrol grubu son testinde ise bu durum değişmemiştir. Elde edilen sonuçlara göre ahlaki ikilemlerde dersin işlendiği deney grubunda Doktorun İkilemi hikâyesinde 24 öğrenciden 13’ü son testte bir üst evreye geçerken, kontrol grubunda bu sayı 2 kişi olarak belirlenmiştir. Deney grubu ön testinde öğrencilerin aldığı puan toplamı 790 iken, deney grubu son testinde bu durum 920 puan olarak belirlenmiştir. Kontrol grubu ön testi öğrencilerinin aldığı puanlar toplamı 830 iken, kontrol grubu son testinde bu durum 850 olarak belirlenmiştir. Puan toplamlarına bakıldığında da deney grubu son testlerinin ortalamasının kontrol grubu son testinden yüksek olduğu görülmektedir; buna göre deney grubu öğrencilerinin bir üst evreye çıkmakta daha başarılı oldukları belirlenmiştir.

Tablo 5. Patronun ikilemi testi deney ve kontrol grubu ön test- son test sonuçları

	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
	Ön Test	DP.	Son Test	DP.	Ön Test	DP.	Son Test	DP.
Ö1	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40
Ö2	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Öncesi/saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50
Ö3	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ evrensel ahlak eğilimi	60	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40
Ö4	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40
Ö5	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40	G.D/ yasa ve düzen eğilimi	40
Ö6	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö7	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50
Ö8	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö9	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20

Ö10	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50
Ö11	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö12	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50
Ö13	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö14	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö15	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50
Ö16	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö17	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö18	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö19	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50
Ö20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö21	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö22	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50	G.Ötesi/ sosyal anlaşmalara uyuma	50
Ö23	G.Öncesi/ saf çıkarıcı	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20
Ö24	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20	G.Öncesi/ saf çıkarıcı eğilimi	20

Öğrencilerin hangi dönemde ve evrede yer aldıklarını belirlemek için verilen birinci sıradaki “Patronun İkilemi” isimli öyküde, öykünün devamını “Sizce?” sorusu yöneltilerek nedenleriyle birlikte öğrencilerin tamamlamaları istenmiş ve verilen cevaplara göre de öğrencilerin hangi döneme girdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin;

“Almamalıdır. Çünkü işe alırsa müşteri kaybına uğrar” ifadesi, gelenek öncesi dönem saf çıkarıcı eğilim evresine girmektedir. Aldıkları değerlendirme puanı 20’dir.

“Almalıdır. Çünkü her insan ikinci bir şansı hak eder” ifadesi, gelenek ötesi dönem sosyal anlaşmalara uyma evresine girerken, aldıkları değerlendirme puanı 50,

“Almalıdır. Patron müşterilere ustanın iyi biri olduğunu anlatmaya çalışıp müşteri kaybetmemeyi başarabilir” ifadesi, gelenek öncesi dönem saf çıkarıcı eğilim evresine girmektedir. Aldıkları değerlendirme puanı ise 20’dir.

Deney grubu ön testinde öğrenciler “saf çıkarıcı eğilim”, “yasa düzen eğilimi” ve “sosyal anlaşma eğilimi” evrelerinde dağılım gösterirken, deney grubu son testinde “saf çıkarıcı eğilim” ve “yasa düzen eğilimi” evrelerindeki öğrenciler “sosyal anlaşmalar” evresi ve “evrensel ahlak yasası” evresine ulaşarak evre atlayabilmişlerdir. Kontrol grubu öğrencilerinin büyük çoğunluğu “saf çıkarıcı eğilim” ve “sosyal anlaşmalara uyma” evresindeyken kontrol grubu son testinde de bu durum değişmemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ahlaki ikilemlerle dersin işlendiği deney grubunda Patronun İkilemi hikâyesinde 24 öğrenciden 12’si son testte bir üst evreye geçerken, kontrol grubunda bu sayı 3 kişidir. Deney grubu ön testinde öğrencilerin aldığı puan toplamı 680 iken deney grubu son testinde bu durum 1000 puan olarak belirlenmiştir. Kontrol grubu ön testi öğrencilerinin aldıkları puanlar toplamı 680 iken, kontrol grubu son testinde bu durum 770 olarak belirlenmiştir. Puanlar toplamlarına bakıldığında da deney grubu son testlerinin ortalamasının kontrol grubu son testinden yüksek olduğu görülmektedir. Buradan deney grubu öğrencilerinin bir üst evreye çıkmakta daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

3. Ortaokul yedinci sınıf sosyal bilgiler dersinde, ahlaki ikileme dayalı öğretimin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin adil olma değeri ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgular

Deney grubunda seçkisiz olarak seçilen sekiz öğrenciye son test olarak uygulanan *Görüşme Formu*’nda öğrencinin adil olma değerine ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Görüşme formunda öğrencilere araştırmacı tarafından hazırlanmış ve yarıda bırakılmış bir öykü verilerek öyküyü adil ölçütlere göre tamamlamaları istenmiştir. Daha sonra ise “adil olmak nedir?” sorusunu cevaplamaları beklenmiştir.

Tablo 6. Deney grubu öğrencilerinin verilen öyküyü adil olma ölçütüne göre tamamlamasına yönelik ifadeleri

Ö1	Bence bütün hayvanları hepsi yemeli, tilki aslana bunu söylemiş olabilir.
Ö2	Madem her şeyi beraber yaptık, şimdi de adil olarak paylaşmalıyız.
Ö3	Her bir hayvanı birlikte yiyelim demiş olabilir.
Ö4	Herkese eşit paylaştırılmış olabilir.
Ö5	Her bir hayvanı birlikte yiyelim demiştir.
Ö6	Her hayvanı eşit olarak pay etsinler.
Ö7	Eşit bir şekilde paylaşıp, bölüşelim olmuştur.
Ö8	Beraber yakaladık beraber yiyelim demiştir.

Öykünün adil ölçütlere göre tamamlanmasında öğrencilerin genellikle üzerinde durdukları kavramlar “eşitlik ve paylaşma” olmuştur. Öykünün tamamlanmasında birbirlerine yakın cevaplar veren öğrencilerden 8’i de “eşit olarak paylaşma” üzerine öyküyü tamamlamışlardır. Elde edilen bulgular; öğrencilerin adil olma düzeylerini geliştirdiğini göstermekle birlikte ahlaki muhakemeye dayalı ikilemlerin adil olma değerinin kazandırılmasında, olumlu etkileri olduğu yönündedir.

Tablo 7. Deney grubu öğrencilerinin “Adil Olmak” değerini açıkladıkları ifadeler

Ö1	Bence adil olmak herkese hak ettiğini vermektir.
Ö2	Bence adil olmak ayrımcılık yapmamaktır.
Ö3	Adil olmak kendine göre düşünmeyip herkese göre düşündürmektir.
Ö4	Herkese eşit davranmaktır.
Ö5	Ayrımcılık veya torpil yapmayıp herkese eşit davranmaktır.
Ö6	Doğru bir insan olmak ve herkese eşit davranmaktır.
Ö7	İnsanların vicdanına göre doğru karar vermesidir.
Ö8	Ayırım yapmamak herkese hak ettiği gibi davranmaktır.

Öğrencilere yöneltilen “Adil olmak nedir?” sorusuna verilen cevaplarda; öğrencilerden 3’ü “eşit olmak” kavramı üzerinde dururken, 3’ü “ayrımcılık ve torpil yapılmaması”, 1’i “evrensel adillik”, 1’i adaleti “hak etme” ve 1’i de “vicdan” ile ilişkilendirmiştir. Bulgular incelendiğinde, öğrencilerin adil olma değerini açıklayabildikleri ve adil olma değerinin gereklilikleri hakkında genel olarak bilgi sahibi oldukları değerlendirilmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin ahlaki muhakeme yaklaşımı ile adil olma değerinin kazandırılmasındaki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ortaokul yedinci sınıf sosyal bilgiler dersinde, ahlaki ikilem yaklaşımına dayalı öğretimin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin adil olma değeri ile ilgili görüşlerine yönelik bulgulara göre göre; *Adil Olma Ölçeği* deney grubuna ön test olarak uygulanmış ve ortalama 54,42 olarak tespit edilmiştir. Yapılan Ahlaki Muhakeme yaklaşımına dayalı Ahlaki İkilemlerle destekli öğretim sonucunda, uygulanan deney grubu son testinde bu veri 64,02 olarak artış göstermiştir. Bu yükselişin araştırmanın bulguları açısından olumlu yönde bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Elde edilen anlamlı artış, Ahlaki İkilemlerin eğitimde kullanılmasının öğrencinin adil olma düzeyini geliştirdiği sonucuna ulaşılmasını sağlamıştır. *Adil Olma Ölçeği* kontrol grubuna ön test olarak uygulanmış ve ortalama 52,82 olarak tespit edilmiştir. Deney grubundan farklı olarak var olan eğitim sürecinin sürdürüldüğü kontrol grubu son testinde bu veri 53,74 olarak değişim göstermiştir. Ulaşılan kontrol grubu ön test ve son test verilerine göre ciddi bir artıştan söz etmek mümkün değildir. Bu fark, Ahlaki İkilemlerin kullanılmadığı kontrol grubunda öğrencinin adil olma değerinin kazandırılma süreci için aleyhine bir durum olarak sonuçlanmıştır. Deney grubu ön test sonuçları ile kontrol grubu ön test sonuçları arasında oluşan fark çok ciddi olmamakla birlikte deney grubu son testi ile kontrol grubu son testi arasında oluşan farkın uygulanan ahlaki muhakemelerle değer öğretiminde adalet değerinin kazandırılmasına yönelik önemli bir yeri olduğu gözlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde çalışmanın bulgularından farklı olarak; Balcı (2009)’nın çalışmasında Çoklu Zekâ Yöntemlerinin adil olma değerinin kazandırılmasına yönelik olarak uygulanan *Adil Olma Ölçeği* t-testi sonuçlarında, deney ve kontrol grubunun ön test ve son testleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Ancak Aladağ (2009), değer eğitimi yaklaşımlarının sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik çalışmasında Sorumluluk Ölçeği hazırlanmış ve bu ölçek deney ve kontrol gruplarına çalışma öncesi ve sonrası olarak uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, deney öncesi uygulanan ön test ile kontrol grubu ön testleri arasında fark gözlenmezken, deney grubu son testi ile kontrol grubu son testi arasında ciddi bir fark ortaya çıkmıştır. Çalışmada deney grubu son testinde elde edilen verilere göre, değer eğitimi yaklaşımlarının değer kazanımı aşamasında, değer yaklaşımları uygulanmamış olan kontrol grubuna nazaran değeri içselleştirme adına anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Benzer olarak Dilmaç (2007)’in çalışmasında, bir takım değerlerin kazandırılmasında insani değerler eğitim programının etkisini belirlemek istemiş ve merkeze alınan değerlerden olan hoşgörü, dürüstlük, saygı, dostluk, sorumluluk gibi değerlerin kazandırılması sürecinde değer kazanımını olumlu etkilediği belirlenmiştir. Tahiroğlu (2011)’nin çalışmasında ise, doğa sevgisi, sağlıklı olma ve temizlik değerlerine ilişkin öğrenci tutumlarının belirlenmesi amaçlanmış ve çalışmada bu değerlerin kazandırılmasına ilişkin tutum ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öğrenciler doğa sevgisi, sağlıklı olma ve temizlik değerlerinin kazanımında deney grubu son testlerinin kontrol grubu son testlerinden yüksek çıkması deney grubunun lehine bir sonuç oluşturmuştur.

Ortaokul yedinci sınıf sosyal bilgiler dersinde, ahlaki muhakeme yaklaşımına dayalı öğretimin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin adil olma değeri ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgulara göre;

öğrencilerin adalet değerini içselleştirme durumlarını belirlemek için görüşme formu uygulanmıştır. Deney grubu son testinde öğrencilere uygulanan görüşme formu ile öğrencilerin adalet değerini kavradıkları ve verilen öyküyü adil ölçütlere göre tamamladıkları belirlenmiştir. Verilen öykünün devamını adaletli bir şekilde tamamlayan öğrenciler “eşit bir şekilde pay edilmesi” gerektiği üzerinde hem fikir olmuşlardır. Öğrencilerin “adil olma nedir? “sorusuna yaptıkları tanımlardan yola çıkarak öğrencinin kelime ve tanım anlamında da adil olma değerini içselleştirdikleri kanısına varılmıştır. Alan yazın incelendiğinde yine çalışmanın sonucundan farklı olarak; Balcı (2009)’nın yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin adil olma değeri ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla deney ve kontrol gruplarına ön test ve son test olarak görüşme formu uygulanmıştır. Bu görüşme formunda ön test ve son test sonuçlarının deney ve kontrol gruplarından birbirlerinden farklı olmadığı her iki grubunda birbirine yakın cevaplar verdiklerine görülmüştür. Sadece önem sırasına göre farklılık arz eden çalışmanın bulgularında görüşme formunun “adil olma değerinin içerik bilgisi kazandırılmasında” bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmanın bulgularını destekler mahiyette Tahiroğlu (2011)’nin çalışmasının sonuçlarına göre ise; kazandırılması hedeflenen değerlerin içselleştirilmesinde uygulanan görüşme formunun çalışmanın lehine sonuçlanarak değer kazanım davranışlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Irlen ve Dorr (2002) ’un yaptığı çalışmalarda da ahlaki ikilemlerin değer kazanımında çok etkili bir öğretim tekniği olduğu belirlenmiştir.

Araştırmalar, öğrencilerin adil olma tutumlarını belirlemek için uygulanan ikilemler ve uygulanan öğretim yöntemleriyle birlikte genellikle başarı sağlandığı görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, araştırmada uygulanan Ahlaki İkilemlere Dayalı öğretimin öğrencilere Adil Olma Değerinin kazandırılmasında ve değer içselleştirilmesinde ise, uygulanan ahlaki muhakeme yönteminin etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Ahlaki ikilemlerin değer kazanımın aşamasında öğrencinin değer öğrenimlerine olumlu katkı sağladığı düşünülerek Sosyal bilgiler ders kitaplarında Ahlaki İkilemlerden oluşan etkinliklere yer verilmelidir. Öğretmenlerin Ahlaki İkilem uygulaması konusunda yeterli bilgiye sahip olabilmesi için öğretmen kılavuz kitapları yeniden oluşturularak, ahlaki ikilemler hakkında yeterli bilgiye yer verilmeli ve ders kitapları bu yönde revize edilmelidir. Son yapılan düzenlemelerle değerler eğitiminin ders olarak okutulması sınıf öğretmenlerine verilmiştir. Bu durumun değerlerin sosyal bilgiler dersine olan yakınlığını göz ardı edici olmasından dolayı değer kazanım aşamasında eksiklikler yaratacağı değerlendirilmekte ve dersin, Sosyal Bilgiler dersi ve öğretmenleri ile birlikte yürütülmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, E. Ç. (2009). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi adil olma değerinin öğretiminde çoklu zeka kuramının uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan sorunların değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Beldağ, A. (2012). *İlköğretim yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum ili örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *DeneySEL desenler, öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi (2. Baskı)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dılmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölççeği ile sınanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Konya.
- Doğanay, A. (2009). *Değerler eğitimi, sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011). *Karakter eğitimi el kitabı*. Ankara: Nobel Yayın.

- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi, *Internationa Of Tursihor Turkic*, Winter, 8 (1), 1321-1333.
- Fırat, M., Kabakçı Yurdakul, I., ve Ersoy, A. (2014). Bir eğitimde teknoloji araştırmasına dayalı olarak karma yöntem araştırması deneyimi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 65-86.
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde etik*. Akbaş Kunt, S. (eviri). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Irlen, S. and Dorr, A. (2002), Teen television as a stimulus for moral dilemma discussions adolescentgirls conversation about davson's creek, frealesandgeeks. *Get Real and 7 ThHeaven, PaperPresented at The Annunal Meeting of The American Educational research Association*, New Orleans, April 1- 5.
- Kan, . (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 138-145.
- MEB (2005). İlkretim sosyal bilgiler dersi ğretim programı ve kılavuzu. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve ğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tahiroğlu, M. (2011). *İlkretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde doğa sevgisi, temizlik ve sağlıklı olma değerlerinin ğretimi ve değerlere ilişkin ğrenci tutumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2010). *İşbirlikli ğrenme yönteminin okumaya ilişkin bazı değişkenler üzerindeki etkisi ve yönteme ilişkin ğrenci- veli görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.